

STUDIU STATISTIC ASUPRA MONEDELOR GRECEȘTI, ROMANE, ROMANO-BIZANTINE ȘI MEDIEVALE AFLATE ÎN COLECȚIA ANA CRĂCIUN (MINA Constanța)

Reluarea săpăturilor arheologice în anul 1993, sub egida Muzeului de Istorie Națională și Arheologie Constanța¹, la importantul centru roman, roman-bizantin și medieval de la Hârșova-Carsium, a readus în lumina cercetării de specialitate o serie de probleme istorice locale puse în atenție încă din perioada interbelică², dar și ulterior³. În cadrul acestora, un loc important îi revine circulației monetare și impactului său asupra intensității vieții economice, parte componentă a procesului de circulație monetară din Dobrogea în perioada luată în discuție.

La baza analizei statistice făcută în articolul de față, am folosit mai ales descoperirile întâmplătoare, dar și unele sistematice, deja publicate⁴. Dintre acestea, unele sunt doar menționate ca atare, fără nici un fel de date tehnice⁵. În general, totalitatea pieselor au fost recoltate din apropierea sau interiorul orașului Hârșova.

Dar, cea mai consistentă parte a lotului analizat o constituie piese încă inedite ce provin din colecția Ana Crăciun și aflate acum în colecția numismatică a M.I.N.A. Constanța. Acestea au fost culese în perioada interbelică și donate în cursul anilor 1977-1978⁶. Din păcate, numărul pieselor analizate este încă destul de mic, loturile fiind uneori, puțin expresive din punct de vedere statistic, de aici și unele etape cronologice inexistente monetar, ce pot fi explicate doar, de la caz la caz, prin lipsa unor descoperiri de mai mare amploare în cadrul complexelor istorice locale.

Pentru perioada secolelor IV a. Chr. - I p. Chr. aparițiile monetare, în cadrul sitului hârșovean, sunt reduse ca număr. Emisiunile monetare histriene, de argint sau din bronz, răspândite de altfel în întreaga Dobroge, și nu numai⁷, sunt prezente și aici. Descoperirea unor drahme histriene în zonă nu trebuie să surprindă, aceasta intrând în spațiul de comerț făcut direct sau indirect cu comunitățile autohtone dunărene de către cetatea milesiană. Cele două emisiuni de argint prezintă sigla ΦX sub delfin și 5,10g⁸, în timp ce a treia, din bronz, corespunde tipului "Helios", databil din a doua jumătate a secolului al III-lea și până la mijlocul secolului al II-lea a. Chr.⁹. Prezența

acestor piese, la care se adaugă cele ale Macedoniei Prima, Thassos, Dyrrachium și tip imitație Alexandru cel Mare - Filip III Arideul, pare normală dacă avem în vedere, pe de o parte, existența aici a unuia din cele mai importante vaduri comerciale din Dobrogea¹⁰, iar pe de altă parte, existența elementelor getice, atestate în punctele "Cetate"¹¹, "La Moară"¹² și "La Rasim"¹³. Zona s-a aflat în sfera de influență a culturii grecești și a jucat, probabil, și rolul de legătură între litoralul pontic și comunitățile din Muntenia și chiar de mai departe.

Descoperirea în 1965, la Hârșova, a unui tezaur format din trei tetradrahme ale Macedoniei Prima și șase de Thassos¹⁴ a constituit un moment important în atestarea prezenței monedei grecești aici, la care se adaugă și cea de Dyrrachium, încă inedită, provenind din colecția Ana Crăciun. Mai nou, probabil cu suficient temei, s-a afirmat că tezaurul ar fi doar o pură invenție, piesele fiind de negăsit¹⁵. Tot pentru perioada secolelor de sfârșit ale mileniului I a. Chr., se remarcă și o drahmă (imitație barbară) de tip Alexandru cel Mare - Filip III Arideul, catalogată în grupa a patra¹⁶, cu imagini extrem de schematizate.

Prezența romană, de epocă republicană (secolul I a. Chr.), se face simțită prin doi denari. Primul, un denar roman hibrid, databil 60/55 a. Chr., copiază pe avers pe cel corespunzător lui P. Plautius Hypsaeus, iar pe revers pe A. Plautius¹⁷, și este considerat o imitație locală. Cel de al doilea, extrem de uzat¹⁸, este o emisiune tip Marcus Antonius, databil 32-31 a. Chr.

Perioada epocii imperiale romane este tratată la Carsium din punct de vedere monetar pe patru etape distincte, deja menționate și utilizate în bibliografia numismatică¹⁹. Prima etapă, corespunzătoare dinastiilor Iulia-Claudia și a Flaviilor, aduce, conform diagramei 1, sușuri și coborâșuri în activitatea economică. Pentru dinastia Iulia-Claudia vârful prezenței monetare este de semnalat în timpul lui Claudiu, iar în cea a Flaviilor se atinge maximul sub Vespasian, pentru a lipsi în totalitate sub Titus și a-și reveni apoi sub Domițian. De fapt, sub Vespasian, pentru întreaga Dobrogea (Moesia) se constată o liniște confortabilă, generată de reorganizarea forței romane la Dunăre, fapt ce a condus la o situație economică și financiară benefică, înfloritoare²⁰. Minimul monetar al epocii lui Titus surprinde, dar, cum deja am semnalat, situația se reface sub Domițian, ale cărui intervenții militare în fața primejdiilor militare în Moesia, menține în prosperitate provincia²¹.

Cea de a doua etapă corespunde dinastiei Antonionilor care, conform diagramei 2, atinge vârful prezenței monetare sub Antonius Pius, Hadrian și Traian, dar și cu minime explicabile sub Marcus Aurelius, Lucius Verus și Commodus. După cum se cunoaște deja, perioada de domnie a lui Antonius Pius pentru Dobrogea a reprezentat un moment de referință militar - prin întărirea unităților existente, comercial - prin privilegiile și atenția deosebită

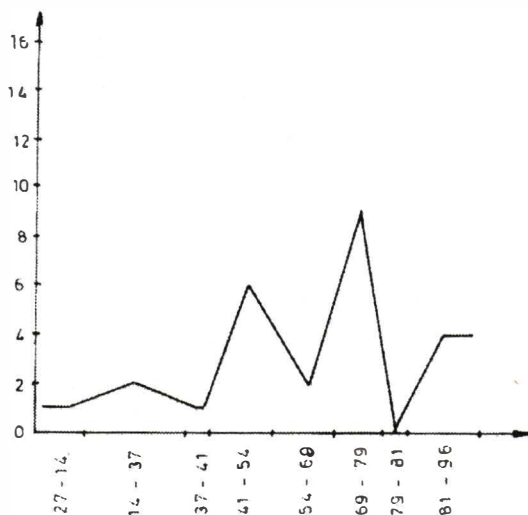

Fig. 1 - Diagrama 1; nr. monedă / ani domnie.
Etapa cronologică 14-96 p. Chr.

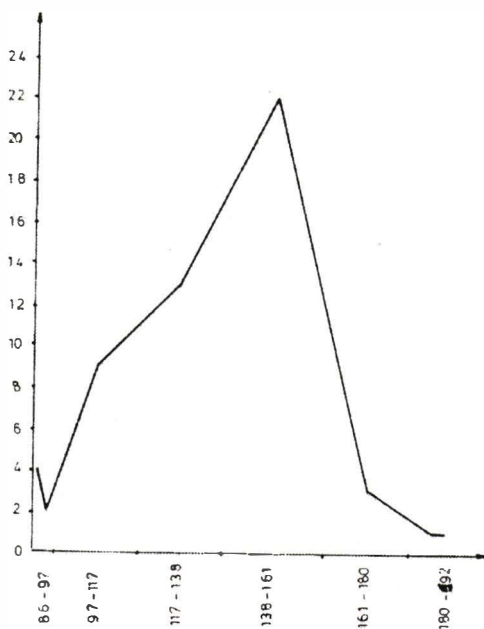

Fig. 2 - Diagrama 2; nr. monede / ani domnie.
Etapa cronologică 96-192 p. Chr.

acordate polisurilor grecești, dar și printr-un control accentuat al Dunării²². Pentru Hârșova epoca lui Traian s-a reflectat printr-o amplă acțiune de întărire, refacere și reorganizare a apărării militare, parte componentă a uneia mai ample ce viza întreaga Dunăre de Jos²³. Este de altfel, probabil, și momentul ridicării castrului roman de la Carsium²⁴.

Cea de a treia etapă corespunde perioadei dinastiei Severilor. Din cele patru faze luate în considerație până în 270 p. Chr., aceasta este cea mai slab reprezentată, cu doar 10 piese, maximum ei regăsindu-se sub Septimius Sever, iar minimul sub Macrinus, sub aceasta din urmă putând vorbi chiar de o reducere drastică (diagrama 3).

Cea de a patra etapă corespunde anarhiei militare, până la momentul debutului domniei lui Aurelian (270 p. Chr.). Aceasta prezintă un reviriment puternic față de situația anterioară, cu o dinamică amplă sub Gordian al III-lea și mai ales sub Claudiu al II-lea Goticul (diagrama 4). Această revigorare monetară ar putea fi explicată prin aceea că, după înfrângerea carpilor Gordian s-a preocupat de întreținerea drumurilor comerciale și militare din Scythia Minor, la Carsium existând un stâlp miliar cu numele împăratului²⁵, iar Claudiu al II-lea este cel care a încercat să facă față deselor atacuri ale populațiilor de la nord de Dunăre, în special celui din 269, victoria sa însemnând liniște, siguranță și prosperitate²⁶. Minimele etapei corespund anilor 251 - 253, adică împăraților Decius și Trebonianus Gallus, moment în care Moesia Inferior a fost crunt lovită de goți și aliații lor²⁷, prezența acestora generând efecte negative din punct de vedere economic, comercial și financiar. De altfel acest ultim aspect este valabil pentru cea mai mare parte a localităților din Dobrogea.

În cazul monedelor romane târzii am utilizat un interval cuprins între domniile împăraților Aurelian (270 p. Chr.) și Anastasius (498 p. Chr.), împărțind această perioadă în 22 de etape cronologice (diagrama 5)²⁸. Ca și în cazul celor precedente s-a ținut seama de perioadele de domnie și de reformele monetare, fiecare aducând după sine modificări de esență. Intervalul cuprins între 270 și 330 (11 etape) este brăzdat de numeroase variații pozitive în circulația monetară (Aurelian, Probus, Dioclețian, Constantin cel Mare, Licinius), dar și negative, ele trădând o perioadă de căutări, de refaceri, de frământări interne și externe ce au atins și cetatea de la Carsium. Cea mai puternică infuzie de monedă se constată între anii 330-336 p. Chr., corespunzătoare etapei a 12-a. Va urma apoi o descreștere continuă până la momentul reprezentat de anii 363-364, paradoxal totuși, având în vedere că această reducere drastică ar fi într-un moment de liniște și reconstrucție, neputându-se face vreo corelație cu vreun eveniment nefast ce ar fi condus la o asemenea situație²⁹. Momentul este depășit imediat în etapa a 19-a (364-378) în timpul împăraților Valentinian I și Valens, fapt generat și de intervențiile lor sigure, din punct de vedere militar, mai ales ale celui de al doilea care, în 368 p. Chr. a pornit o campanie de proporții contra carpilor,

evenimentul oferindu-i prilejul de a ierna la vicus Carporum, nu departe de Carsium³⁰. Anii 378-395, în timpul împăratului Theodosius I cel Mare, aduc un nou recul în circulația monetară de la Carsium, situație datorată și unor probleme apărute datorită goșilor.

Un adevărat reviriment, sub forma afluxului de monedă, se constată și în penultima etapă, corespunzătoare anilor 395-425 p. Chr., în timpul împăraților Honorius, Arcadius și Theodosius al II-lea. După aceasta, în ultima etapă, cronologic, ajungem din nou, la o scădere spectaculoasă, ce poate fi explicată, mai ales pentru Carsium, prin prezența hunilor. În secolul al V-lea p. Chr. uraganul hunic a lovit și Dobrogea, cu efecte devastatoare din toate punctele de vedere. În pacea încheiată la 434 p. Chr. se menționează că cetatea Karsos din Thracia urma să intre sub stăpânire hunică, așa cum arată de altfel și Priscus³¹.

Pentru epoca romană târzie, circulația monetară a fost asigurată de o serie de ateliere, atât occidentale cât și orientale, în număr de 11. Pornind de la numărul de piese (în total 142) pe primul loc se situează atelierul din Siscia cu 35 de exemplare (24,64%), urmat de Heraclea cu 24 de exemplare (16,90%), Cyzic-ul cu 18 exemplare (12,67%), iar pe poziția a patra Thessalonica cu 16 exemplare (11,26%). Atelierul din Roma se poziționează la numărul cinci prin 14 exemplare (9,85%), urmat pe poziția a șasea de Constantinopol cu 13 exemplare (9,15%) și pe a șaptea de Nikomedia cu 11 exemplare (7,74%). Pe locul opt se situează Antiohia cu 8 exemplare (5,63%), ultimile poziții, nouă-unsprezece, fiind ocupate de Serdica, Sirmium și Mediolanum, fiecare cu câte un exemplar (0,70% pe atelier) - histograma 1.

Pe lângă emisiunile de bronz târzii, mai trebuie amintită și existența unei silicve de la Constantius al II-lea, tip VOTIS/ XXX/ MULTIS/ XXXX cu monetărie neprecizată, databilă 351-361 p. Chr. ³². După cum se cunoaște, astfel de emisiuni aveau destinația de salarii pentru reprezentanții autorității romane din zonă, aveau o circulație mult restrânsă, dar puteau fi utilizate și pentru schimburi în scopul obținerii unor produse deosebite de la comunitatea locală³³, din sfera de influență administrativă și militară. În perimetrul luat în discuție s-au descoperit și patru depozite monetare cu emisiuni de bronz, îngropate în perioada romană târzie, pe care le prezentăm în ordinea identificării lor.

Primul, descoperit în anii '50 în apropierea Hârșovei³⁴ într-o oală de lut, conține șase monede de bronz, de model AE, toate aparținând perioadei lui Constantin II, datat între 351-361 p. Chr. Aceste emisiuni corespund monetărilor din Siscia (două exemplare) și Roma (un exemplar). La momentul publicării sale nu s-a putut opta pentru un anumit eveniment politico-militar de la Dunărea de Jos, care să fi determinat depozitarea monedelor, nici dacă acestea au fost depuse drept ofrandă funerară.

Al doilea, datat 318-320, a fost descoperit în anul 1987 într-unul din mormintele necropolei romano-bizantine ³⁵, dar din păcate, materialul fiind

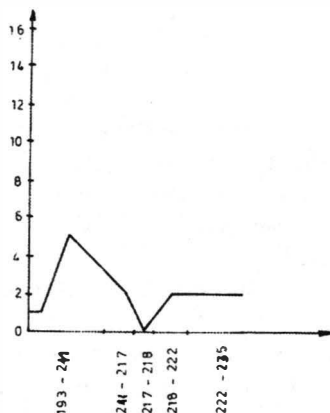

Fig. 3 - Diagrama 3;
nr. monedă / ani domnie.
Etapa cronologică 193-235, p. Chr.

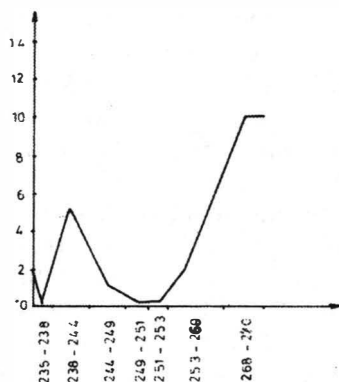

Fig. 4 - Diagrama 4;
nr. monedă / ani domnie.
Etapa cronologică 235-270, p. Chr.

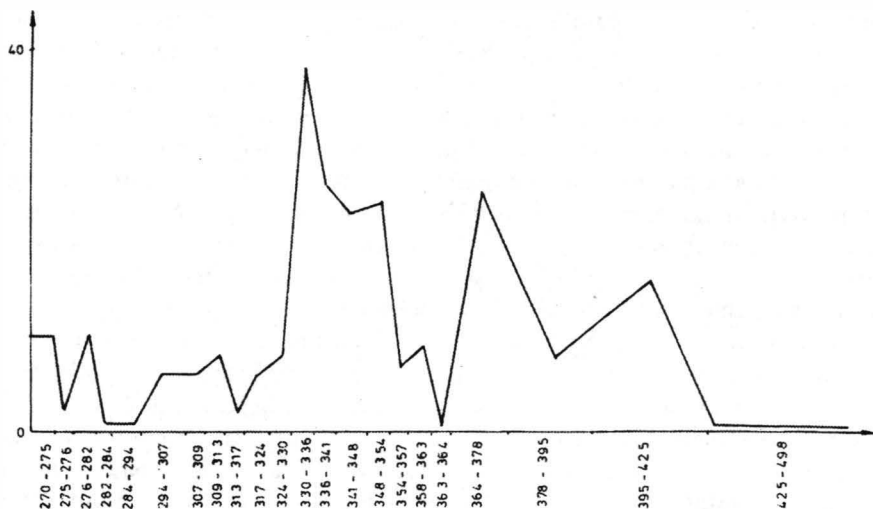

Fig. 5 - Diagrama 5; nr. monedă / ani etapă (270 - 498 p. Chr.)

incă nepublicat, nu putem furniza și alte informații referitoare la el.

Al treilea a fost descoperit în anul 1995 la punctul "Cetate"³⁶. El este constituit din 14 antonieni, cel mai timpuriu fiind de la Gallienus (260-268), iar ultimul de la Probus (277), aceasta din urmă reprezentând și data îngropării depozitului. Procentual 23,7% din piese sunt de la Gallienus, 61,53% de la Aurelian și 15,38% de la Probus, una nefiind inclusă deoarece este ilizibilă. Ca ateliere monetare structura este astfel: Siscia - 8 exemplare; Mediolanum - 1 exemplar. Îngroparea acestui depozit poate fi legată de desele incursiuni ale carpilor, sarmaților și goților la Dunărea de Jos, situație salvată momentan la 279 p. Chr.

Cel de al patrulea depozit monetar, și ultimul, a fost descoperit tot la "Cetate", în 1997, în urma săpăturilor sistematice³⁷. Piese sunt în număr de 10, din care 7 au putut fi "citite", ele fiind datate între 297-299 / 364-378 p. Chr. Atelierele emitente sunt precizate doar la 3 exemplare: Cyzic - două exemplare și Constantinopol - un exemplar. Data pierderii acestui depozit poate fi 377-378 p. Chr., momentele tulburi semnalate acum datorându-se atacurilor goților în Scythia Minor.

Economic, perioada romană timpurie clasică și târzie la Carsium are numeroase elemente de continuitate, dar și de discontinuitate, care se pot sincroniza cu problemele monetare deja prezentate. În general cadrul fizico-geografic de la Carsium a asigurat condiții favorabile unei vieți economice prospere, iar comunicațiile erau fundamentale. Activitatea de bază era comerțul, urmat de agricultură, creșterea animalelor și numeroase alte activități (olăritul, pescuitul, fierăritul, extragerea pietrei etc.) Anticul oraș nu era doar un centru de producție, ci și un punct de desfacere și tranzit de mărfuri de bună calitate în această parte a lumii romane. Oricum, în epoca analizată centrul dunărean a trecut prin numeroase momente dificile, legate în cea mai mare parte de năvălirile de la nord de Dunăre ce au alternat cu momente de liniște și reorganizare ce încercau să repare, într-un timp mai îndelungat, stricăciunile primelor, astfel încât și economia locală a avut de făcut față unor transformări negative sau pozitive de substanță.

În diagramele 6, 7 și 8 s-a surprins evoluția prezenței elementului monetar în perioadele romano-bizantină și bizantină³⁸. Față de perioada anterioară analizată, sub Anastasius se constată, mai ales după 512 p. Chr., un reviriment remarcabil, urmat de o cădere sistematică sub Iustinian, evident surprinzătoare. Sub Anastasius, imperiul a beneficiat de o etapă de refacere și întărire statală, politică, fiscală ce va juca un rol foarte important în evoluția viitoare a zonei.³⁹ Pe baza acesteia s-a constituit o bază materială suficient de bogată pentru a susține politica ofensivă militară, politică și economică din timpul lui Iustinian. Reculul ce a urmat, sub Iustin I, s-a datorat unei situații economice grele, accentuată sub Iustinian de ampla sa politică militară și edilitară, de refacere a unor importante centre, printre care și cele de la Dunăre (inclusiv Carsium)⁴⁰. Vârful perioadei cuprinsă între anii 498-

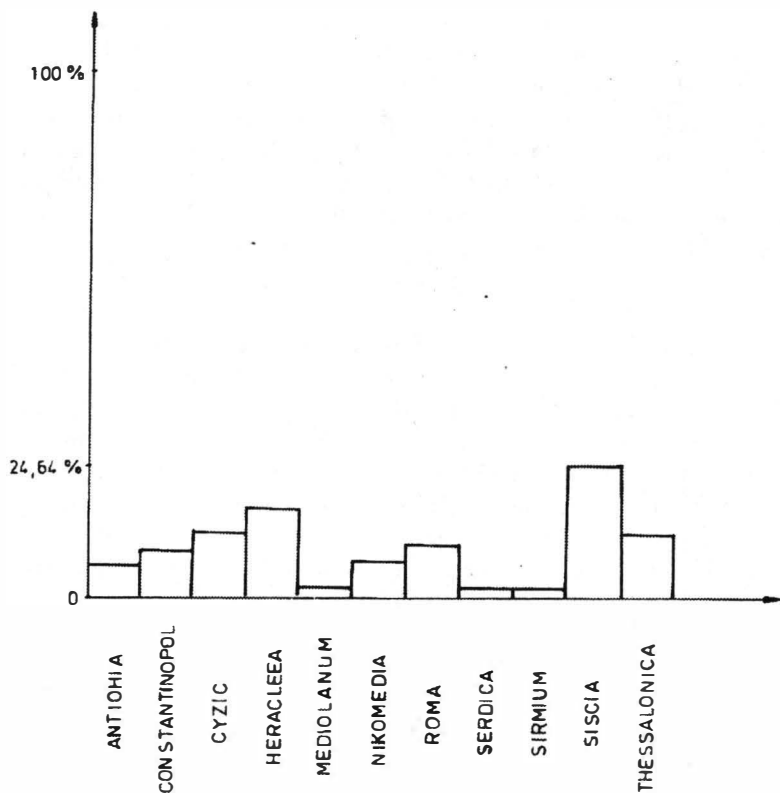

Fig. 6 - Histograma 1 cu prezența procentuală a atelierele monetare în etapa 270 - 498 p. Chr.

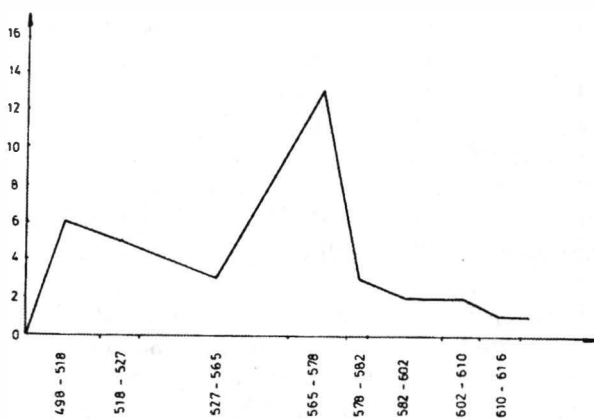

Fig. 7 - Diagrama 6; nr. monede / ani domnie.
Perioada bizantină I (498-616)

616 p. Chr. este atins sub Iustin II, surprinzător, dar explicabil prin inflația existentă în acel timp și reducerea drastică a numeroase cheltuieli, de care s-a putut dispersa⁴¹. Coeficientul de monedă de sub Tiberiu Constantin coboară până la cel al lui Iustinian, căzând ulterior, pas cu pas până în timpul lui Heraclius. Această situație se poate explica și prin desele atacuri ale avarilor și slavilor ce au supus Dobrogea, inclusiv Carsium-ul, la pradă și jaf, la care s-a adăugat și răscoala centurionului Focas. Din păcate, odată cu momentul Heraclius, identificat cu începutul istoriei bizantine propriu-zise, moneda la Carsium dispare prin descoperiri, intrând în perioada secolelor "întunecate".

În privința distribuției coeficientului pe ani domnie a monedelor descoperite la Carsium, situația se prezintă astfel: Iustin II cu 1,00%. Tiberiu Constantin cu 0,75%, Iustin I cu 0,55%, Anastasius cu 0,30%, Focas cu 0,25%, Heraclius cu 0,16%, Mauriciu Tiberiu cu 0,10% și Iustinian cu 0,07%. Ca ateliere monetare pe primul loc apare Constantinopolul cu 53,1%, urmat de Thessalonica cu 28,1%, Nikomedia cu 9,37%, Antiohia cu 6,25% și, în sfârșit, ultimul, Cyzic cu 3,12% (histograma 2).

"Pata albă" în descoperiri s-a menținut până în secolul IX, mai exact (diagrama 7), până la domnia împăratului Leon al VI-lea.

Până la Ioan Tzymiskes descoperirile monetare sunt sporadice, minime sub Constantin al VI-lea și Constantin al VII-lea Porfirogenetul și simțitor crescute sub Roman I și Roman al II-lea. Maximul perioadei 886-1118 se constată sub Tzymiskes și Mihail al IV-lea și destul de bine constituit sub Roman al III-lea, domniile acestora reprezentând, de altfel, perioade de liniște și refacere pentru comunitățile de la Dunărea de Jos⁴².

Până la căderea Constantinopolului, în 1204⁴³, circulația monetară va decădea constant, mai ales între anii 1068-1185 (cu mici reveniri sub Nicefor al III-lea). În sfârșit, între anii 1185-1203 (Isac II, Alexie III), se constată o ultimă creștere apreciabilă, însă, deloc abundentă (diagrama 8). Aceste ultime date concordă cu o epocă bizantină caracterizată printr-o gravă criză economică, monetară, politică și militară. Economia era de tip închis, tot mai mult naturală, ceea ce nu putea încuraja răspândirea și circulația monedei⁴⁴.

Coeficientul de monedă pe ani domnie se prezintă astfel: Mihail IV cu 1,42%, urmat de Nicefor III cu 1,33%, Roman III cu 1,16%, Constantin X și Alexie III cu 0,37%, Constantin IX și Isac II cu 0,30%, Roman IV cu 0,25%, Vasile II și Constantin VIII cu 0,19%, Ioan Tzymiskes și Mihail VII cu 0,14% etc.

Pentru epoca romano-bizantină, nu se poate pune la îndoială la Carsium pierderea importanței economice și strategice a acestei localități, comparativ cu aceea din epoca romană, fapt datorat existenței în zonă a vadului de trecere și legătura spre zona Munteniei. Economic vorbind, pe lângă comerț, meșteșugurile jucau și ele un rol important în creșterea standardului zonei, mai ales olăritul și prelucrarea oaselor de animale. Pe mai departe,

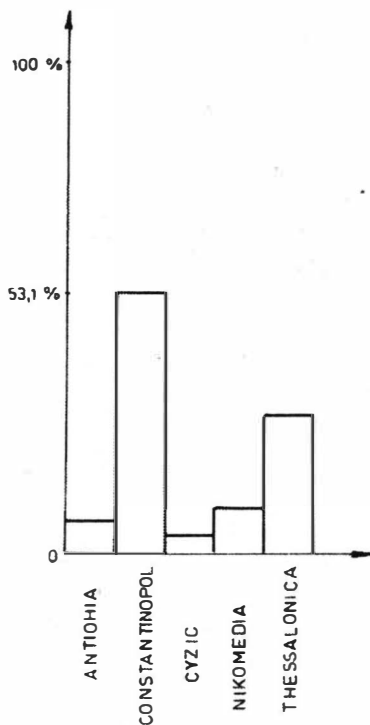

Fig. 8 - Histograma 2 cu prezența procentuală a atelierelor monetare în etapa 498 - 616.

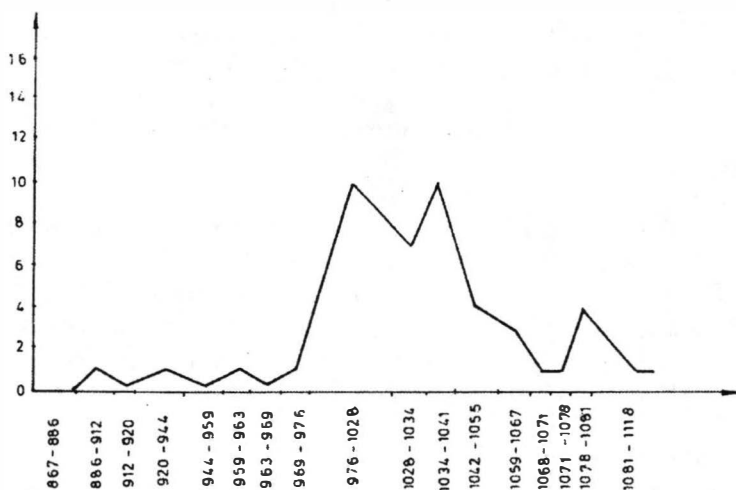

Fig. 9 - Diagrama 7; nr. monede / ani domnie.
Perioada bizantină II (867 - 1118).

descoperirile monetare dispar în contextul afirmării depline a civilizației materiale autohtone de tip "Dridu"⁴⁵.

În ciuda acestei situații istoria și implicit evoluția locală nu s-a oprit. Comerțul rămâne pe mai departe baza economică a orașului, iar portul s-ar părea că ar fi găzduit corăbii genoveze în secolele XIII-XIV p. Chr. Printre produsele negociate de genovezi se numără grâul, sarea, țesăturile, mierea de albine, iar printre ocupații se remarcă agricultura, meșteșugurile, negoțul și pescuitul⁴⁶. Se pare că vechea cetate a Carsium-ului a fost refăcută la sfârșitul veacului al XIV-lea, când este menționată existența unui mare castel de piatră clădit în genul fortificațiilor gotice⁴⁷. Ulterior plecării genovezilor, viața economică, socială și politică a orașului a continuat sub ocupația lui Dobrotici⁴⁸ și ulterior sub dominația lui Ivanco.

Perioada Evului Mediu la Hârșova este "brăzdată", din punct de vedere monetar, pentru secolele XV - XVIII cu precădere, consistent, atât cu emisiuni moldovenești, cât și poloneze, lituaniene și ale altor state învecinate Mării Baltice.

Pentru secolul al XIV-lea se remarcă o piesă de la Petru Mușat, databilă între 1375-1391⁴⁹, apoi o emisiune de la Eustatie Dabija, databilă la 1661-1665⁵⁰. Tot o emisiune românească este și cea de tip Sadagura, o para, datată în 1772⁵¹. Ea face parte din seria de emisiuni bătute la Cernăuți⁵².

Monedele polono-lituaniene descoperite în Dobrogea sunt puse în legătură cu drumul comercial ce făcea legătura între Constantinopol și Liov, până la Marea Baltică⁵³. Ca monede descoperite la Hârșova sau în împrejurimi, de origine polonă, se remarcă cele din timpul lui Alexandru (1/2 groși - AR), Sigismund al III-lea (tripli groși, ca și ort și solidus - AR, cu ateliere emittente la Cracovia și Bydgoszcz), Ioan al II-lea Cazimir (solidus - AE), Ioan al III-lea Sobieski (6 groși - AR), August al III-lea (solidus - AE, cu atelier Varșovia) și Stanislaw August (groși - AE și triplu groși - AE, cu atelier la Varșovia)⁵⁴.

Pentru piesele lituaniene avem descoperiri din timpul lui Alexandru (1/2 groși - AR), Sigismund al II-lea August (1/2 groși - AR, cu atelier la Vilna), Ștefan Bathory (tripli groși - AR, cu atelier Vilna) și Ioan II Cazimir (solidus - AE)⁵⁵. Din Gdansk avem o emisiune de la Sigismund al III-lea (ort - AR)⁵⁶, iar de la Riga, trei; două de la Sigismund al III-lea (tripli groși - AR) și una de Ștefan Bathory (triplu gros - AR)⁵⁷. În sfârșit, din Prusia avem piese din timpul lui Albert (gros - AR, datat 1581) și Friedrich Wilhelm (6 groși - AR, datați 1681)⁵⁸.

Unicul tezaur monetar descoperit la Hârșova, din perioada secolelor XV-XVI, este cel identificat în colecția Ana Crăciun, descoperit într-o cutie, piesele având aceeași patină. Este vorba de 68 de emisiuni de argint, originare din Polonia (16 exemplare - 1/2 groși), Lituania (7 exemplare - 1/2 groși), Ungaria (38 exemplare - denari) și Swidnica (7 exemplare - 1/2 groși). Cea

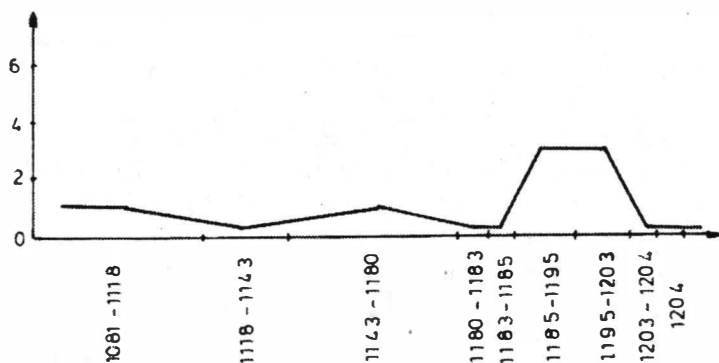

Fig. 10 - Diagrama 8;

nr. monede / ani domnie pentru perioada bizantină III (1081 - 1204)

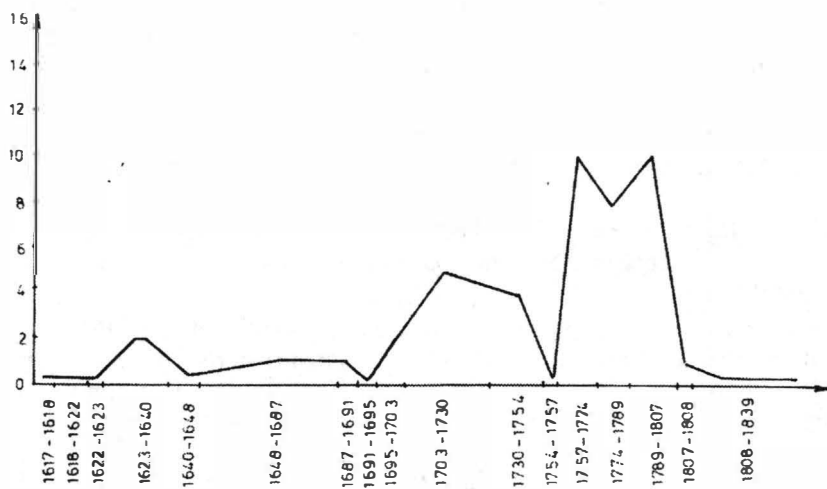

Fig. 11 - Diagrama 9; nr. monede / ani domnie pentru emisiunile otomane (1617 - 1839).

mai timpurie piesă este de la Ivan Albert (1492-1501), iar cea mai târzie este de la Mathias II (1619). Se pare că acest tezaur a fost ascuns în primii ani ai secolului al XVII-lea, legat probabil de trecerea armatei otomane spre Polonia⁵⁹.

Printre emisiunile ungurești descoperite, de data aceasta izolat, la Hârșova sunt și kreuzeri și poltura din timpul Mariei Thereza (1740-1780). Alte emisiuni europene centrale identificate la punctul nostru de interes provin din Austria, Carintia, Tirol și Boemia⁶⁰. Din Austria se remarcă emisiuni tip Ferdinand II (kreutzeri - AR, ateliere Breslau și Praga), Ferdinand III (kreutzeri - AR, ateliere Breslau și Brieg). Din Carintia există o emisiune tip Leopold I (6 kreutzeri), iar din Tirol o emisiune a aceluiași suveran (3 kreutzeri - AR, atelier Hall). Din Boemia provine o piesă din argint de 3 kreutzeri, bătură la Kutna Hora în 1697. În comparație cu emisiunile statelor europene moneda otomană, până la începutul secolului al XVIII-lea, și-a făcut destul de timid prezența. Singurul moment mai important, conform diagramei 9, corespunde domniei sultanului Murad IV (1623-1640), la un interval de timp îndelungat raportat la momentul ocupării Dobrogei în 1416 sau 1419/1420⁶¹, cât și a încheierii cuceririi otomane a gurilor Dunării, la 1494⁶². Lipsa monedelor otomane, mai ales între 1687-1691, este legată de problema trimetalismului⁶³, suprapusă de marcanta criză militară ce s-a menținut până în 1695 când este momentul de început al revirimentului. Pe piața locală, demn de semnalat, este pătrunderea, de la jumătatea secolului XVII, a unui alt nominal otoman, paraua, iar din 1691 talerul turcesc (gurusul), pe lângă deja existentul aspru ce continuă să fie utilizat ca mijloc de circulație și de plată.

Din punct de vedere economic, la Hârșova, în secolele XVI și XVII, putem identifica numeroase momente propriice reflectate în bunăstarea locală, menționată deseori și în izvoarele istorice, în special relatări ale unor călători străini. Astfel, Hârșova s-a dezvoltat ca un important punct comercial și meșteșugăresc, unde vânzarea și cumpărarea cailor și oilor era o practică predilectă. Pentru secolul XVII se observă o continuă dezvoltare similară secolului trecut, în care comerțul pe apă și uscat rămâne tot ocupația de bază a orașului⁶⁴.

De altfel, așa cum s-a observat și monetar, perioada anilor 1690-1691 a fost dificilă pentru localitate, afirmația având la bază trecerea trupelor tătare ale lui Calga-han prin zonă în drumul lor spre Țara Românească contra austriacului Heisler⁶⁵. Perioada anilor 1691-1757 trădează un moment de dezvoltare a circulației monetare locale, mai ales din punct de vedere otoman⁶⁶. Astfel domniile sultanilor Ahmed II, Mustafa II, Ahmed III, Mahmud I și Osman III nu au reprezentat un moment important economic, ci mai mult militar, astfel explicându-se creșterea volumului de monedă, prin prezența turcească militară în zonă. Campaniile ruso-turce au atras și nominal rusesc din timpul lui Petru I, Ana Ivanova sub forma copeicilor și dengelor, cât și din timpul Elisabetei Petrovna, din care 6 piese sunt bătute la Ecaterinburg și

4 la Moscova⁶⁷. Situația este identică și în a doua jumătate a aceluiași secol XVIII, când emisiunile otomane sunt și mai bine reprezentate, mai ales sub Mustafa III și Selim III, cu o scădere ușoară sub Abdulhamid I, iar ca emisiuni rusești se remarcă cele ale Ecaterinei a II-a, cu două piese bătute la Aninsk, două la Feodosia, șase la Ecaterinburg și una la Petesburg, databile între 1765-1793, ca și una de la Pavel I, de 5 kopeici, emisă la Ecaterinburg⁶⁸.

O dovadă a menținerii interesului hasburgic în zonă, atât militar cât și economic, sunt descoperirile monetare. Astfel din Austria, din perioada anilor 1740-1780, avem emisiuni de 1,6 și 10 kreuzeri tip Maria Theresa, bătuți la Viena. Urmează apoi Francisc I (1745-1765) cu emisiuni de 7 și 15 kreuzeri, bătuți la Viena și Kremnitz și Ioseph I (1765-1790) cu 1/2, 1 și 5 kreuzeri, emiși la Schmöllnitz, Kremnitz și Viena. Din timpul lui Leopold II (1790-1792) avem o emisiune de 20 kreuzeri de la Kremnitz, iar de la Francisc II (1792-1835) 12 kreuzeri, emiși la Viena.⁶⁹ Din Stiria avem o piesă de trei kreuzeri, tip Carol VI (1711-1740), iar din Tirol, același împărat cu piese de 3 și 6 kreuzeri, bătuți la Hall⁷⁰. Din Bavaria avem emisiuni ale lui Karl Theodor (1777-1799) de 3 și 10 kreuzeri, bătute la München, ca și o piesă din Baden-Durlach, de 10 kreuzeri⁷¹.

Ce trebuie subliniat însă este faptul că aceste monede central-europene sau austriece nu au înlocuit emisiunile otomane, ci doar l-au dublat sau le-au completat⁷². Oricum, orientarea politică și economică a primelor este edificatoare. De asemeni, mai trebuie semnalate și două piese tip Ludovic XIV și XVI, emise la Paris⁷³.

Zona Hârșovei a fost în acest secol teatru de desfășurare a operațiunilor militare, astfel că viața economică decadentă este expresia deselor distrugerii și jafuri, conducând la o sărăcie accentuată, astfel că economia și comerțul au avut de întâmpinat serioase bariere.

Ultimele emisiuni de până la momentul anului 1829, ce a reprezentat, conform stipulațiilor tratatului de la Adrianopol, aruncarea în aer a cetății, sunt tot cele turcești, dar care nu trec dincolo de anul 1808.

Ca ateliere monetare otomane, pentru întreaga perioadă cuprinsă între anii 1623-1808, pe primele locuri se situează Istanbulul cu 61,8% și Misirul cu 39,2%.

Așa cum arăta Mark Bloch, "dintre toate aparatele de înregistrat capabile să descopere istoricului profunde transformări ale economiei, fenomenele monetare sunt fără îndoială cele mai sensibile"⁷⁴. Este și cazul de la Carsium-Hârșova. Această circulație monetară, identificată la diferite momente cronologice, poate oferi date concrete, convingătoare, ce pot fi transformate în rezultate pe măsură, reflectate și asupra fenomenelor economice.

Normal, prin acest material nu ne-am propus să elucidăm toate problemele de natură economică și monetară, în special, ci considerăm că este o bază pentru viitoarele cercetări asupra materialului monetar ce va continua să apară în urma investigațiilor de specialitate.

1. Această primă campanie arheologică a beneficiat de un colectiv științific larg format din Adrian Rădulescu, Panait I. Panait, Costel Chiriac, Aristide Ștefănescu, Tudor Papasima, Daniel Flaut, iar din 1994 și Gabriel Talmațchi și Constantin Nicolae;
2. V. Brătulescu, in BCMI, 33, 1940, p. 3-24; Gr. Florescu, in ACMI, 1943, București, 1946, p. 179-180;
3. A. Aricescu, in Pontica, 4, 1971, p. 351-370; R. Ciobanu, in BMI, 39, 1970, p. 25-30; P. Hașotti, O. Bounegru, A. Murat, in SCIVA, 40, 3, 1989, p. 273-293; C. Petolescu, D. Popovici, in SCIVA, 40, 3, 1989, p. 241-249; Gh. I. Cantacuzino, in BCMI, 3, 1, 1992, p. 58-67; C. Nicolae, in Pontica, 26, 1993, p. 215-230; Idem, in Pontica, 27, 1994, p. 199-208; Idem, in Pontica, 28-29, 1995-1996, p. 135-160; Panait I. Panait, A. Rădulescu, A. Ștefănescu, D. Flaut, in Pontica, 28-29, 1995-1996, p. 121-134; C. Vlădescu, in SMIM, 14-15, 1981-1982, p. 57-62; G. Talmațchi, in Buletinul Cercurilor Științifice Studentești (în continuare BCSS), 2, 1996, Alba Iulia, p. 131-140; Idem, in BCSS, 3, 1997, Alba Iulia, p. 87-95; Idem, in Istros, 8, 1997, Brăila, p. 113-124; Idem, in BCSS, 4, 1998, p. 145-153; Idem, in Cercetări Istorice, 17/1, 1998, Iași, p. 163-184; C. Paraschiv, in BCSS, 2, 1996, Alba Iulia, p. 163-171;
4. B. Mitrea, in Dacia, NS, 24, 1980, p. 375, nr. 87; Idem, in Dacia, NS, 1988, nr. 1-2, p. 217, nr. 22; Idem, in Dacia, NS, 33, 1989, nr. 1-2, nr. 13, p. 261; Idem, in Dacia, NS, 34, 1990, nr. 62, p. 305; Idem, in Dacia, NS, 35, 1991, nr. 46, p. 222; Idem, in Dacia, NS, 36, 1992, nr. 42, p. 204; B. Mitrea, Gh. Poenaru-Bordea, in Dacia, NS, 37, 1993, p. 319, nr. 87; Idem, in Dacia, NS, 38-39, 1994-1995, p. 467, nr. 54; R. Ocheșeanu, Gh. Papuc, in Pontica, 5, 1972, p. 476, nr. 78-87; p. 477, nr. 88-90; p. 478, nr. 100-101; Idem, in Pontica, 6, 1973, p. 373, nr. 244; Idem, in Pontica, 7, 1974, p. 397, nr. 253, p. 410, nr. 381-383; A. Vertan, G. Custurea, Pontica, 14, 1981, p. 341-342, nr. 328-329; Idem, in Pontica, 15, 1982, p. 278-281, nr. 454-512 (colecția A. Crăciun - monede antice), p. 282, nr. 521-525; Idem, Pontica, 25, 1992, p. 391, nr. 1495; E. Comșa, Materiale și cercetări arheologice, V, 1957, p. 766; A. Vertan, R. Ocheșeanu, in Cultură și civilizație la Dunărea de Jos, III-IV, 1987, p. 165, nr. 3; R. Ocheșeanu, in Pontica, 17, 1984, p. 134, nr. 2; Idem, in **Circulația monetară între anii 270-498 e. n. la Dunărea de Jos, cu specială privire asupra Scythiei Minor** (dactilogramă), vol. III, 1, p. 104, nr. 18;
5. C. Chiriac, C. Nicolae, G. Talmațchi, in Cronica cercetărilor arheologice. Campania 1995, Brăila, 1966, p. 54-58; T. Papasima, C. Nicolae, G. Talmațchi, D. Flaut, in Cronica cercetărilor arheologice. Campania 1996, București, 1997, p. 25; T. Papasima, C. Nicolae, G. Talmațchi, in Cronica cercetărilor arheologice. Campania 1997, Calărași, 1998, p. 27-28;
6. Cele inedite, supuse analizei preliminare și utilizate în statistica de față sunt în număr de 197;
7. B. Mitrea, in Studii clasice, VII, 1965, p. 143-169; V. M. Bărliba, **Dacia Răriteană în secolele VI-I î.e.n. Economie și monedă**, Iași, 1990, p. 47-51; C. Preda, **Istoria monedei în Dacia preromană**, București, 1998, p. 42-68;
8. B. Mitrea, op. cit., p. 157, nr. 17; G. Buzdugan, I. Mititelu, in SCN, III, 1960, p. 391, nr. 31 și p. 329, nr. 37;
9. C. Preda, H. Nubar, **Histria, III, Descoperirile monetare, 1914-1970**, București, 1973, p. 40;
10. C. Nicolae, V. Nicolae, in Pontica, 26, 1993, p. 287;
11. V. Pârvan, **Începuturile vieții romane la gurile Dunării**, București, 1974, p. 55.
12. M. Irimia, in Pontica, 13, 1980, p. 77;
13. G. Talmațchi, **Carsium. Centru important al civilizației romane și romano-bizantine la Dunărea de Jos**, lucrare de master, Constanța, 1997, p. 22;
14. B. Mitrea, in Dacia, NS, XI, 1967, p. 380, nr. 11; Idem, in SCIVA, 18, 1967, 1, p. 193, nr. 11;
15. Șt. Grămăticu, in Cercetări Numismatice, VII, 1996, p. 25;
16. C. Preda, **Monedele geto-dacilor**, București, 1973, p. 343;
17. Gh. Poenaru-Bordea, B. Mitrea, in Dacia, NS, 1-2, 1989, p. 261, nr. 13;
18. G. Talmațchi, Noi descoperiri monetare romane republicane în Dobrogea, Comunicare la Simpozionul Național de Numismatică, Bârlad, 1999;
19. M. Bărbulescu, R. Ocheșeanu, in Pontica, 23, 1990, p. 225-266;
20. R. Vulpe, I. Barnea, **Din istoria Dobrogei. Romanii la Dunărea de Jos**, vol. II (în continuare DID II), p. 60-63;

21. A. Rădulescu, I. Bitoleanu, **Istoria Dobrogei**, Constanța, 1998, p. 110;
22. DID II, p. 139-151;
23. Ibidem, p. 117-122;
24. A. Aricescu, in SCIV, 23, 1972, 4, p. 582-583;
25. G. Talmățchi, in Istros, VIII, 1997, p. 117;
26. DID II, p. 262-268;
27. Ibidem, p. 244-250;
28. R. Ocheșescu, **Circulația monetară între anii 270-498 e. n. la Dunărea de Jos, cu specială privire asupra Scythiei Minor**, vol. III - 1: **Repertoriul monedelor din 270-294 descoperite izolat în Moesia Inferior și al monedelor din anii 294-498 descoperite izolat în Scythia Minor și Moesia Secunda**, teză de doctorat, București, 1995, p. 104.
29. A. Popescu, in Studii și Cercetări Numismatice, X, 1996, p. 53;
30. Ammianus Marcellinus, Istoria Romană, XXVII, 2,5; XXVII, 5,5; 5,6; 5,9 (FHDR, II, p. 125);
31. DID, II, p. 407;
32. R. Ocheșanu, in Cultură și civilizație la Dunărea de Jos, Călărași, 3-4, 1987, p. 165;
33. Gh. Poenaru-Bordea, R. Ocheșanu, in BSNR, 77-79, 1983-1985, p. 180; R. M. Reece, in Akten des XI Internationalen Limes Kongress, Budapest, 1974, p. 643;
34. R. Ocheșanu, in Pontica, XVII, 1984, p. 134-136;
35. Informație C. Nicolae;
36. Șt. Grămăticu, G. Talmățchi, "Un depozit de monede romane din a doua jumătate a secolului al III-lea p. Chr.", Comunicare susținută la Simpozionul Național de Numismatică, Tulcea, 1997;
37. A. Popescu, G. Talmățchi, "Două depozite de monede romane recent descoperite în Dobrogea", Comunicare susținută la Simpozionul Național de Numismatică, Alexandria, 1998;
38. Este vorba de perfecționarea sistemului monetar constantinian și de eliminarea unor cheltuieli inutile, vezi in acest sens DID, II, p. 410; V. Culică, in Pontica, 5, 1972, p. 269;
39. În acest sens am consultat și G. Custurea, **Aspecte ale vieții economice în Dobrogea în secolele IX-XI în lumina descoperirilor monetare**, teză de doctorat, Iași, 1998; Gh. Mănușu-Adameșteanu, **Contribuții arheologice și numismatice la istoria Dobrogei în perioada 969-1204**, vol. I-II, teză de doctorat, București, 1998; G. Custurea, in Pontica, 19, 1986, p. 273-278; E. Oberländer Târnoaveanu, Monnaies byzantines des VII-e - X-e siècles decouvertes à Silistra dans la collection de l'academicien Pericle-Papehagi, conservers au Cabinet des Medailes du Musée National d'Histoire de Roumanie, CN, 7, 1996, p. 97-126; G. Custurea, in Pontica, XXIV, 1991, p. 379-393; G. Custurea, N.S. Andronescu, in Pontica, 14, 1981, p. 221-236; Gh. Poenaru-Bordea, R. Ocheșanu, in SCIVA, 31, 1980, 3, p. 377-396; Gh. Mănușu-Adameșteanu, in **Omagiu a Dinu Adameșteanu**, Cluj Napoca, 1996, p. 235-239;
40. G. Talmățchi, in Cercetări Istorice, XVII/1, Iași, p. 164-170;
41. DID, II, p. 431;
42. I. Barnea, Șt. Ștefănescu, **Din istoria Dobrogei. Bizantini, români și bulgari la Dunărea de Jos**, vol. III, București, 1971, p. 80 (în continuare DID III);
43. S. Brezeanu, **O istorie a Imperiului Bizantin**, București, 1981, p. 360;
44. DID, III, p. 19;
45. C. Paraschiv, in BCSS, 2, Alba Iulia, 1996, p. 163-171;
46. G. Talmățchi, in BCSS, 3, Alba Iulia, 1977, p. 92;
47. V. Vătășianu, **Istoria artei feudale în Țările Române**, I, București, 1959, p. 512-513;
48. După unele păreri Dobrotici nu a depășit în nord localitatea Gura Dobrogei, vezi O. Iliescu, in Pontica, 4, 1971, p. 375;
49. A. Vertan, G. Custurea, in Pontica, 21-22, 1988-1989, p. 383, nr. 1323;
50. Ibidem, p. 383, nr. 1324;
51. G. Buzdugan, O. Luchian, C.C. Oprescu, **Monede și bancnote românești**, București, 1977, p. 102;
52. Ibidem, in Pontica, 14, 1981, p. 344, nr. 346;
53. J. Hovari, in Történelmi Szemle, 1981, p. 430-449; G. Custurea, I. Custurea, in BSNR, anii 1986-1991, nr. 134-139, p. 161;
54. Ibidem, p. 167-170; A. Vertan, G. Custurea, in Pontica, 12, 1979, p. 242, nr. 107; Ibidem, in Pontica, 16, 1983, p. 316-317;

55. G. Custurea, I. Custurea, loc. cit., p. 170-171;
56. Ibidem, p. 171;
57. Ibidem, p. 171; A. Vertan, G. Custurea, in Pontica, 12, 1979, p. 242, nr. 109;
58. G. Custurea, I. Custurea, loc. cit., p. 172;
59. G. Custurea, in Peuce, 10, 1991, p. 555-558;
60. Idem, in Pontica, 20, 1987, p. 237-254;
61. M. Maxim, in Revista de Istorie, 36, 8, 1983, p. 808;
62. A. Gheată, in SISEE, 1, 1974, p. 92-94;
63. B. Murgescu, **Circulația monetară în Țările Române în secolul al XVI-lea**, București, 1996, p. 73;
64. G. Talmatchi, C. Paraschiv-Talmatchi, Mărturii documentare despre Hârșova în perioada secolelor XIV-XIX, **Analele Dobrogei**, V, nr. 2, 1999;
65. R. Ciobanu, in BMI, 1, 1970, p. 30;
66. Menționăm că descoperirile monetare otomane nu mai sunt din nou prezentate, ele fiind enumerate la nota 4, alături de celelalte descoperiri;
67. D. Ciobanu, Monede medievale descoperite în Dobrogea (sec. XVII-XVIII), **Analele Dobrogei**, 5, nr. 2, 1999, sub tipar;
68. Ibidem;
69. G. Custurea, loc. cit.;
70. Ibidem;
71. Ibidem;
72. Ibidem;
73. A. Vertan, G. Custurea, in Pontica, 21-22, 1988-1989, p. 384, nr. 1346, 1347;
74. Mark Bloch, in Annales d'histoire economice et sociale, 5, 1938, p. 1-12.

**APPROCHE STATISTIQUE DES MONNAIES GRECQUES,
ROMAINES, ROMANO-BYZANTINES ET MÉDIÉVALES DE LA
COLLECTION D'ANA CRĂCIUN
(MINA CONSTANTZA)
Résumé**

Les auteurs procèdent à une analyse statistique d'un important inventaire monétaire provenant d'une collection privée - Ana Crăciun -, à côté d'autres pièces découvertes toujours à Hârșova, dans un espace assez vaste, à l'intérieur et aux alentours de la localité, pièces déjà publiées. On y examine des émissions grecques, romaines, romano-byzantines, byzantines et médiévales, en relation étroite avec le phénomène économique, les deux plans se complétant souvent réciproquement, se trouvant, d'autres fois, en positions contraires, mais faciles à être expliquées sur le plan militaire ou politique.

Cette circulation monétaire, identifiée à des moments chronologiquement différents, peut offrir des données concrètes, convaincantes et qu'on pourrait transformer en résultats en mesure de refléter aussi les phénomènes économiques.